

Eric HOBSBAWM (1917-2012), „cel mai respectat istoric britanic”, s-a născut în Egipt, într-o familie evreiască din Alexandria. Și-a făcut studiile la Viena și la Berlin, iar din 1933, la Londra. A studiat la St. Marylebone Grammar School, Londra, și la King's College, Cambridge, devenind lector la Catedra de istorie de la Universitatea Birkbeck din Londra, în 1947, și profesor, în 1970. În ultimii ani a predat la New School for Social Research din New York. A fost membru al Academiei Britanice și al Academiei Americane de Arte și Științe. Valoarea operei științifice i-a fost recunoscută și apreciată cu importanta distincție Companion of Honour, în 1998.

Autor prolific, cu un real talent literar, a reușit să transpună istoria într-un limbaj accesibil, publicând peste 30 de lucrări. Toate cărțile sale au fost traduse în mai multe limbi. Cele mai cunoscute volume ale sale, care cuprind istoria lumii de la 1789 până la 1991, au apărut în versiune românească la Editura Cartier: *Era Revoluției (1789-1848)*; *Era Capitalului (1848-1875)*; *Era Imperiului (1875-1914)*; *Era Extremelor (1914-1991)*. De asemenea, la Editura Cartier, au mai apărut *Bandiții*, *Despre istorie și Globalizare, democrație și terorism*.

A fost pasionat de jazz, semnând, sub pseudonimul Francis Newton, rubrica de critică muzicală a ziarului *New Statesman*.

La moartea lui Eric Hobsbawm, survenită la 1 octombrie 2012, Niall Ferguson nota în *The Guardian*: „Într-o vreme când diferențe ideologice foarte mici dau, în mod curent, ocazia pentru atacuri încrâncenate la persoană, Hobsbawm ar trebui să servească drept exemplu pentru felul în care oamenii civilizați pot avea păreri diferite în privința unor mari probleme, căzând, în schimb, de acord în privința multor altele”.

Eric HOBSBAWM

ERA CAPITALULUI

1848 – 1875

Traducere din engleză de Andreea CONDRUC și Florin SICOIE

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 210 80 51, E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Cărțile Cartier pot fi procurate online pe shop.cartier.md

și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Noble și cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.

Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.

Tel.: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria online, shop.cartier.md.

Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.

Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: romania@cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lectori: Inga Druță, Em. Galaicu-Păun, Valentin Guțu

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Marina Darii

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Eric Hobsbawm

ERA CAPITALULUI. 1848-1875

Ediția a II-a, ianuarie 2022

AGE OF CAPITAL by Eric Hobsbawm © Bruce Hunter and Christopher Wrigley, 1994

© 2022, 1999, Editura Cartier, pentru prezenta traducere.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Hobsbawm, Eric.

Era Capitalului, 1848-1875/ Eric Hobsbawm; traducere din engleză de Andreea Condruc

și Florin Sicoie. – Ed. a 2-a. – Chișinău: Cartier, 2021 (Bons Offices SRL). – 456 p.: fig., tab. –

(Cartier istoric/ colecție coordonată de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

Tit. orig.: The Age of Capital, 1848-1875. – Referințe bibliogr. în note: p. 423-437. –

Ind. de nume: p. 447-456. – 700 ex.

ISBN 978-9975-86-549-4.

94*1848/1875*

H 68

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
<i>Introducere</i>	13

Partea întâi: Preludiul revoluționar

Capitolul 1. „Primăvara popoarelor”	23
---	----

Partea a doua: Evoluții

Capitolul 2. Marele avânt economic	49
Capitolul 3. Lumea unificată	73
Capitolul 4. Conflicte și război	101
Capitolul 5. Crearea națiunilor	117
Capitolul 6. Forțele democrației	139
Capitolul 7. Învinșii	162
Capitolul 8. Învingătorii	186
Capitolul 9. Schimbarea societății	212

Capitolul 10. Pământul	233
Capitolul 11. Deplasarea oamenilor	260
Capitolul 12. Orașul, industria, clasa muncitoare	279
Capitolul 13. Lumea burgheză	308
Capitolul 14. Știința, religia, ideologia	336
Capitolul 15. Artele	370
Capitolul 16. Încheiere	405
<i>Tabele</i>	412
<i>Hărți</i>	417
<i>Note</i>	423
<i>Lecturi suplimentare</i>	439
<i>Indice de nume</i>	447

Prefață

Deși această carte e gândită ca fiind autonomă, ea se întâmplă să fie volumul de mijloc dintr-o serie de trei, care vor încerca să cerceteze istoria lumii moderne de la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial, volume dintre care primul e disponibil de multă vreme sub titlul *Era Revoluției, 1789-1848*, iar ultimul așteaptă, încă, să fie scris. Prin urmare, e probabil ca această carte să fie citită de unii care cunosc volumul anterior, ca și de alții care nu-l cunosc. Celor dintâi le cer scuze pentru că am inclus, aici și acolo, materiale care le sunt deja familiare, în scopul de a furniza suportul necesar pentru cei din urmă. În mod similar, am încercat, pe scurt, mai ales în Concluzii, să ofer câteva repere pentru viitor. Bineînțeles, am încercat să reduc materialul care dublează *Era Revoluției* la un minimum și să-l fac suportabil, distribuindu-l pe tot cuprinsul textului. Dar cartea poate fi citită în mod autonom, atâta vreme cât cititorii poartă în minte faptul că ea se ocupă nu de o perioadă autonomă, care poate fi, în bună rânduială, separată de ceea ce s-a petrecut înainte și s-a produs după aceea. Istoria nu e așa.

În toate împrejurările, cartea trebuie să fie inteligibilă oricărui cititor cu un minimum de educație generală, pentru că ea se adresează, în mod deliberat, unui nespecialist. Dacă istoricii ar urma să justifice resursele pe care societatea le dedică subiectului lor, așa modeste cum sunt, ei ar trebui să nu scrie exclusiv pentru alți istorici. Cu toate acestea, o familiarizare elementară cu istoria europeană va fi un avantaj. Presupun că cititorii s-ar putea descurca, la nevoie, fără cunoștințe anterioare despre căderea Bastiliei sau despre Războaiele Napoleoniene, dar asemenea cunoștințe vor fi de ajutor.

„Primăvara popoarelor”

Te rog să citești ziarele cu mare atenție – acum merită să le citești... Această Revoluție va schimba forma pământului – și așa și trebuie! Vive la République!

Poetul Georg Weerth către mama sa, 11 martie 1848¹

Într-adevăr, dacă aș fi mai tânăr și mai înstărit decât, din nefericire, sunt, aș emigra astăzi în America. Nu din lașitate – pentru că vremurile îmi pot face mie personal tot atâta rău pe cât le pot face eu lor –, ci din cauza unui dezgust de neîndurat față de putreziciunea morală care, ca să folosesc expresia lui Shakespeare, duhnește până la Ceruri.

Poetul Joseph von Eichendorff unui corespondent,
1 august 1849

I

La începutul anului 1848, eminentul gânditor politic francez, Alexis de Tocqueville, s-a ridicat în Camera Deputaților ca să-și exprime sentimentele pe care le împărtășeau majoritatea europenilor: „Dormim pe un vulcan... Nu vedeți că pământul se cutremură

din nou? Suflă un vânt de revoluție, furtuna e la orizont”. Cam în același timp, doi exilați germani, Karl Marx, în vârstă de treizeci de ani, și Friedrich Engels, în vârstă de douăzeci și opt de ani, exprimau principiile revoluției proletare împotriva căreia de Tocqueville își avertiza colegii, în programul pe care fuseseră însărcinați să-l alcătuiască cu câteva săptămâni mai înainte de către Liga Comunistă Germană și care a fost publicat anonim la Londra, în jur de 24 februarie 1848, sub titlul (german) de *Manifestul Partidului Comunist*, „tipărit în limbile engleză, franceză, germană, italiană, flamandă și daneză”*. Într-un interval de ordinul săptămânilor, în cazul Manifestului, într-adevăr, într-un interval de ordinul orelor, speranțele și temerile profeților au părut să fie la limita realizării. Monarhia franceză a fost răsturnată de insurecție, s-a proclamat Republica, și începuse revoluția europeană.

Au existat o mulțime de revoluții mai mari în istoria lumii moderne și, cu siguranță, unele mai pline de succes. Cu toate acestea, n-a fost niciuna care să se răspândească mai rapid și mai larg, alergând, ca un foc de tufișuri, de-a curmezișul frontierelor, țărilor și chiar oceanelor. În Franța, centrul și detonatorul natural al revoluțiilor europene (*Vezi Era Revoluției*, Capitolul 6, p. 144), Republica a fost proclamată pe 24 februarie. Până în 2 martie, revoluția cucerise sud-vestul Germaniei, până în 6 martie Bavaria, până în 11 martie Berlinul, până în 13 martie Viena și, aproape imediat, Ungaria, până în 18 martie Milano și, de aici, Italia (unde o revoltă independentă puneja deja stăpânire asupra Siciliei). La acea vreme, cel mai rapid serviciu de informații aflat la dispoziția oricui (cel al Băncii Rothschild) nu putea să ducă veștile de la Paris la Viena în mai puțin de cinci zile. Într-un interval de ordinul săptămânilor, niciun guvern n-a fost lăsat să rămână într-o regiune a Europei care e ocupată, astăzi, pe de-a-ntregul sau în parte, de zece

* El a fost, de fapt, tradus și în poloneză și suedeză în cursul aceluși an, deși e corect de afirmat că reverberațiile lui politice în afara micilor cercuri de revoluționari germani au fost nesemnificative, până când a fost retipărit, la începutul anilor '870.

state*, fără să mai socotim repercusiunile mai mici dintr-un număr de alte state. Mai mult decât atât, revoluția de la 1848 a fost prima revoluție potențial globală, a cărei influență directă poate fi detectată în insurecția din 1848 de la Pernambuco (Brazilia) și, câțiva ani mai târziu, în îndepărtata Columbie. Într-un sens, aceasta era paradigma tipului de „revoluție mondială” la care aveau să viseze de acum înainte răzvrătiții și pe care, în rare momente, ca în cazul consecințelor marilor războaie, au crezut că o pot recunoaște. În realitate, astfel de explozii simultane pe cuprinsul unui continent sau al lumii sunt extrem de rare. În Europa, revoluția de la 1848 este singura care a afectat atât părțile „dezvoltate”, cât și pe cele înapoiate ale continentului. Ea a fost, în același timp, cea mai răspândită și cea mai puțin plină de succes dintre revoluțiile de acest tip. La mai puțin de șase luni de la izbucnirea acesteia, înfrângerea ei universală era, fără niciun risc, previzibilă; la mai puțin de optsprezece luni de la izbucnirea ei toate regimurile (cu excepția unuia) pe care le-a răsturnat fuseseră restaurate, iar excepția (Republica Franceză) se distanța cât se putea de mult de insurecția căreia îi datora existența.

De aceea, revoluțiile de la 1848 rămân într-o relație curioasă cu conținutul acestei cărți. În lipsa producerii lor și a temerilor legate de reapariția acestora, istoria Europei din următorii douăzeci și cinci de ani ar fi fost foarte diferită. O mie opt sute patruzeci și opt a fost foarte departe de a reprezenta „punctul de cotitură în care Europa n-a reușit să se schimbe”. Ceea ce n-a reușit Europa să facă a fost să se schimbe într-o manieră revoluționară. Pentru că n-a făcut-o, anul revoluțiilor rămâne izolat, o uvertură, iar nu opera principală, o poartă al cărei stil arhitectonic nu prea îl face pe cineva să se aștepte la trăsăturile pe care le vom descoperi când trecem prin ea.

* Franța, Germania Occidentală, Germania de Răsărit, Austria, Italia, Cehoslovacia, Ungaria, o parte din Polonia, Iugoslavia și România. Efectele politice ale revoluției pot fi privite ca serioase în Belgia, Elveția și Danemarca.

Revoluția a triumfat pe tot cuprinsul marelui miez central al continentului european, și nu la periferia acestuia. Ea includea țări prea îndepărtate sau prea izolate, în istoria lor, pentru a fi direct sau imediat afectate în orice proporție (de exemplu, Peninsula Iberică, Suedia și Grecia), prea înapoiate pentru a deține straturile sociale explozive, din punct de vedere politic, ale zonei revoluționare (de exemplu, Rusia și Imperiul Otoman), dar și țările deja industrializate, al căror joc politic se derula potrivit unor reguli cu totul diferite, Anglia și Belgia*. Cu toate acestea, zona revoluționară, constând, în esență, din Franța, Confederația Germană, Imperiul Austriac care se întindea departe în Europa de Sud-Est și Italia, era destul de eterogenă, incluzând regiuni înapoiate și diferite, cum ar fi Calabria și Transilvania, dezvoltate ca Renania și Saxonia, alfabetizate ca Prusia și analfabete ca Sicilia, îndepărtate unele de altele, cum ar fi orașele Kiel și Palermo, Perpignan și București. Cele mai multe dintre ele erau conduse de ceea ce se poate numi, în mare, monarhi sau prinți absoluți, dar Franța era deja un regat constituțional și cu adevărat burghez, iar unica republică semnificativă a continentului, Confederația Helvetică, inițiase, de fapt, anul revoluției printr-un scurt război civil, la sfârșitul lui 1847. Statele afectate de revoluție se clasificau, ca mărime, de la cele 35 de milioane de locuitori ai Franței la cele câteva mii ai principatelor de operetă din Germania centrală; ca statut, de la marile puteri independente ale lumii la provinciile sau sateliții sub stăpânire străină; ca structură, de la state centralizate și uniforme la conglomerate haotice.

Mai presus de toate, istoria – structura socială și economică – și politica împărțeau zona revoluționară în două părți, ale căror ex-

* Este și cazul Poloniei, împărțită, din 1796, între Rusia, Austria și Prusia, care ar fi luat cu siguranță parte la revoluție dacă nu se întâmpla faptul că stăpânirea rusească și cea austriacă au reușit să mobilizeze țărănimea împotriva micii nobilimi (revoluționare) de la țară. Vezi p. 244, în cele ce urmează.

treme păreau să aibă puține lucruri în comun. Structura lor socială diferă în mod fundamental, cu excepția preponderenței substanțiale și aproape universale a oamenilor din mediul rural față de orașeni, a orașelor mici față de marile orașe; un fapt ușor de trecut cu vederea, pentru că populația urbană și, mai ales, marile orașe predominau în mod disproporționat în politică*. În Apus, țărani erau liberi, din punct de vedere legal, iar marile latifundii relativ neimportante; în cea mai mare parte din Răsărit, ei erau încă șerbi, iar proprietatea asupra pământului era concentrată, într-un grad înalt, în mâinile moșierilor nobili (vezi Capitolul 10, în cele ce urmează). În Apus, „clasa de mijloc” însemna bancheri, comercianți, întreprinzători capitaliști indigeni, cei care practicau „profesii liberale” și funcționari superiori (inclusiv profesori universitari), deși unii dintre aceștia se simțeau ca aparținând unui strat superior (*haute bourgeoisie*), gata să concureze cu nobilimea posesoare de pământ, cel puțin ca cheltuieli. În Răsărit, stratul urban echivalent consta, în mare măsură, din grupuri naționale distincte de populația băștinașă, ca germanii și evreii, și era, în orice caz, mai redus. Echivalentul real al „clasei de mijloc” era sectorul educat și/sau înclinat spre afaceri al micilor proprietari și micilor nobili de țară, un strat care era surprinzător de larg în anumite zone (vezi *Era Revoluției*, p. 18-19, 221-222). Zona centrală a Prusiei, nordul Italiei, Italia nord-centrală, ca și cea de sud, care au fost, într-un sens, miezul ariei revoluției, îmbina caracteristicile regiunilor relativ „dezvoltate” și înapoiate în diferite moduri.

Din punct de vedere politic, zona revoluționară era la fel de eterogenă. Cu excepția Franței, în discuție nu era doar substanța politică și socială a statelor, ci forma însăși sau chiar existența lor. Germanii năzuiau să construiască o „Germanie” – trebuia să fie oare unitară sau federală? – dintr-un ansamblu de numeroase principate germane de mărime și caracter variabile. În mod similar, italienii

* Dintre delegații „pre-parlamentului” german din Renania, patruzeci și cinci reprezentau orașe mari, douăzeci și patru orașe mici și numai zece mediul rural, unde trăia 73 la sută din populație³.

încercat să transforme ceea ce cancelarul austriac Metternich, în mod disprețuitor, dar nu nepotrivit, a descris ca fiind o „expresie numai geografică” într-o Italie unită. Și unii, și alții, cu obișnuita viziune piezișă de naționaliști, includeau în proiectele lor oameni care nu erau și adesea nu se simțeau ca fiind germani sau italieni, cum ar fi cehii. Germanii, italienii și, într-adevăr, toate mișcările revoluționare implicate în revoluție, cu excepția celei franceze, s-au descoperit împiedicându-se de marele imperiu multinațional al dinastiei habsburgice, care se întindea până în Germania și Italia, și îi includea pe cehi, unguri și un procent substanțial din polonezi, români, iugoslavi și alte popoare slave. Unii dintre aceștia sau, cel puțin, purtătorii lor politici de cuvânt priveau Imperiul ca pe o soluție mai atrăgătoare decât absorbirea de către un anumit naționalism expansionist, cum ar fi cel al germanilor sau maghiarilor. „Dacă Austria n-ar exista deja, se bănuiește că ar fi spus purtătorul ceh de cuvânt, profesorul Palacky, ar fi fost necesar să fie inventată.” De aceea, pe cuprinsul zonei revoluționare politica opera simultan de-a lungul câtorva dimensiuni.

După cum se știe, radicalii aveau o soluție simplă: o republică unitară, centralizată și democratică, a Germaniei, Italiei, Ungariei sau oricărei alte țări s-ar fi întâmplat să fie, construită potrivit principiilor verificate ale Revoluției Franceze, pe ruinele tuturor regilor și principilor, și înălțând propria variantă de tricolor care, ca de obicei, după modelul francez, era modelul de bază al steagului național (vezi *Era Revoluției*, p. 154-155). Pe de altă parte, moderații erau prinși într-o plasă de calcule complexe, bazate, în esență, pe teama de democrație pe care o considerau echivalentă cu revoluția socială. Acolo unde masele nu-i măturaseră încă pe prinți, ar fi fost neînțelept să le încurajezi să submineze ordinea socială, iar unde o făcuseră, ar fi fost de dorit să fie retrase de pe străzi și să se desfacă acele baricade care erau simbolurile esențiale ale lui 1848. Așa că întrebarea era care dintre prinți, paralizați, dar nu răsturnați de revoluție, puteau fi convinși să susțină cauza cea dreaptă. Cum anume urma să se înfăptuiască o Germanie sau o Italie federală și liberală, sub ce formulă constituțională și sub auspiciile cui? Putea ea să-i cuprindă și pe regele Prusiei, și pe Împăratul Austriei (așa

cum gândeau moderații susținători ai „Germaniei Mari”, care nu trebuie confundată cu radicalii democrați ce erau, prin definiție, adepții de un alt tip ai „Germaniei Mari”) sau ar fi trebuit să fie o „Germanie Mică”, adică să fie exclusă Austria? În mod similar, moderații din Imperiul Habsburgic practicau jocul născocirii unor constituții federale și multinaționale, care n-avea să înceteze decât odată cu prăbușirea acestuia, în 1918. Acolo unde a izbucnit acțiunea sau războiul revoluționar, n-a mai fost destul timp pentru astfel de speculații constituționale. Acolo unde nu s-a întâmplat așa, ca în cea mai mare parte a Germaniei, a existat o deplină libertate de acțiune. Deoarece o mare parte din liberalii moderați de acolo consta din profesori universitari și funcționari – 68 la sută dintre deputații Adunării din Frankfurt erau funcționari de stat, 12 la sută aparțineau „profesiunilor liberale” –, dezbaterile acestui parlament cu o viață scurtă au devenit o întruchipare a futilității inteligente.

De aceea, revoluțiile de la 1848 necesită un studiu detaliat după stat, popor și regiune, pentru care nu e locul aici. Fără îndoială că ele au multe în comun, nu în ultimul rând faptul că s-au produs aproape simultan, că sortile lor au fost îngemănate și că ele au avut, toate, un aer și un stil comun, o curioasă atmosferă romantico-utopică și o retorică similară, pentru care francezii au inventat expresia *quarante-huitard* (pașoptist, n.t.). Orice istoric o recunoaște imediat: bărbile, eșarfele fluturânde și pălăriile cu boruri largi ale militanților, tricolorul, baricadele omniprezente, sensul inițial de eliberare, de imensă speranță și de confuzie optimistă. A fost „primăvara popoarelor” – și asemenea primăverii, n-a durat. Trebuie să examinăm acum trăsăturile lor caracteristice.

În primul rând, ele s-au succedat și s-au năruit rapid și, în majoritatea cazurilor, total. Pe parcursul primelor câtorva luni, toate guvernele din zona revoluționară au fost măturate sau reduse la neputință. Toate s-au prăbușit sau s-au retras, practic, fără să opună rezistență. Cu toate acestea, într-o perioadă relativ scurtă, revoluția pierduse inițiativa aproape pretutindeni: în Franța, la sfârșitul lui aprilie, în restul Europei revoluționare, în timpul verii, deși mișcarea și-a păstrat o anumită capacitate de contraatac în Viena, Ungaria și Italia. În Franța, primul moment hotărâtor al reînvierii conserva-

toare a fost cel al alegerilor din aprilie, în care sufragiul universal, deși a ales doar o minoritate de monarhiști, a trimis la Paris o largă majoritate de conservatori, aleși prin voturile unei țărâni care era mai degrabă neexperimentată din punct de vedere politic decât reacționară, și la care stânga cu totul urbanizată nu știa încă în ce fel să apeleze. (De fapt, în 1849, regiunile rurale franceze „republicane” și de stânga, familiare cercetătorilor politicii franceze de mai târziu, apăruseră deja, iar aici – în Provence, de exemplu – avea să fie întâlnită cea mai amarnică rezistență față de abolirea Republicii, în 1851.) Cel de-al doilea moment decisiv a fost izolarea și ingenuncherea muncitorilor revoluționari la Paris, înfrânți în insurecția din iunie (vezi mai jos, p. 30).

În Europa Centrală, punctul de cotitură a venit atunci când armatei habsburgice, cu libertatea de manevră crescută prin fuga din mai a împăratului, i s-a îngăduit să se regrupeze, să înfrângă insurecția radicală de la Praga, în iunie – nu fără sprijinul clasei de mijloc moderate, cehe și germane –, recucerind, prin aceasta, teritoriile boemiene, miezul economic al Imperiului, în timp ce, la scurtă vreme după aceea, a recăpătat controlul Italiei de Nord. O revoluție târzie și de scurtă durată din Principatele Dunărene a fost înfrântă prin intervenția rusă și turcească.

Între lunile verii și sfârșitul anului, vechile regimuri și-au recâștigat puterea în Germania și Austria, deși s-a dovedit necesar ca orașul Viena, aflat în efervescentă revoluționară, să fie recucerit, în octombrie, prin forța armelor, cu prețul a patru mii de vieți. După aceasta, regele Prusiei și-a încordat toate puterile ca să-și restabilească, fără probleme, autoritatea asupra berlinezilor rebeli, iar restul Germaniei (cu excepția unei anumite opoziții, în sud-vest) a intrat rapid în rând, lăsând parlamentul german sau, mai degrabă, adunarea constituantă, aleasă în zilele pline de speranțe ale primăverii, ca și mai radicalele adunări prusiene și de alt fel, cu discuțiile lor, în timp ce-și așteptau dizolvarea. În iarnă, numai două regiuni se mai aflau în mâinile revoluției – părți din Italia și Ungaria. Au fost recucerite, în urma unei mai modeste reînvieri a acțiunii revoluționare din primăvara lui 1849, la jumătatea aceluiași an.

După capitularea maghiarilor și venețienilor în august 1849, revoluția era moartă. Cu o unică excepție, a Franței, toți vechii conducători au fost readuși la putere – în anumite situații, ca în Imperiul Habsburgic, la o putere mai mare decât vreodată înainte –, iar revoluționarii împrăștiți în exil. Din nou cu excepția Franței, practic, toate schimbările instituționale, toate visurile politice și sociale ale primăverii lui 1848 au fost în curând anulate; până și în Franța Republica nu mai avea decât încă doi ani și jumătate de trăit. Nu existase decât o singură schimbare majoră ireversibilă: abolirea șerbiei în Imperiul Habsburgic*. Cu excepția acestei unice, deși recunoscute ca importantă, realizări, revoluția de la 1848 este cea revoluție din istoria modernă a Europei care îmbină cele mai mari promisiuni, cea mai mare libertate și cel mai mare succes inițial imediat, cu cel mai clar și rapid eșec. Într-un fel, ea se aseamănă cu un alt fenomen de masă din anii '840, Mișcarea Chartistă din Anglia. Obiectivele ei specifice au fost atinse, până la urmă – dar nu prin revoluție sau într-un context revoluționar. Nici aspirațiile ei mai largi nu s-au pierdut, dar mișcările care aveau să le adopte și să le ducă înainte aveau să fie cu totul diferite de acelea din 1848. Nu e un accident că documentul care a avut efectul cel mai de durată și cel mai semnificativ al aceluiași an asupra istoriei lumii este *Manifestul Partidului Comunist*.

Toate revoluțiile au avut altceva în comun, care explică, în mare măsură, eșecul lor. Au fost, în realitate sau într-o perspectivă imediată, revoluții sociale ale trucidătorilor săraci. De aceea, ele i-au înspăimântat pe liberalii moderați pe care i-au împins spre putere și eminentă – și chiar pe unii dintre politicienii mai radicali – cel puțin la fel de mult ca pe sprijinitorii vechilor regimuri. Conte de Cavour al Piemontului, viitorul arhitect al Italiei unificate, pusese degetul pe rană cu câțiva ani mai devreme (1846):

* Vorbind pe larg, abolirea șerbiei și a drepturilor senioriale asupra țăranilor din restul Europei Occidentale și Centrale (inclusiv în Prusia) avusese loc în perioada revoluționară franceză și în cea napoleoniană (1789-1815), deși unele rămășițe de dependență din Germania au fost abolite în 1848. Șerbia a durat până în anii '860 în Rusia și în România (vezi Capitolul 10, în cele ce urmează).

„Dacă ordinea socială ar fi cu adevărat amenințată, dacă marile principii pe care se sprijină ea s-ar găsi în fața unor riscuri serioase, atunci mulți dintre cei mai hotărâți opozanți, dintre cei mai entuziaști republicani ar fi, suntem convinși, cei dintâi care să se alătore partidului conservator”⁸.

Acum, cei care au făcut revoluția erau, fără îndoială, truditarii săraci. Ei au fost cei care au murit pe baricadele orașelor: la Berlin, n-au fost decât cam cincisprezece reprezentanți ai claselor instruite, cam treizeci de maiștri meșteșugari, printre cele trei sute de victime ale confruntării din martie; la Milano, doar doisprezece studenți, lucrători cu gulere albe sau moșieri printre cei 350 de morți ai insurecției⁵. Foamea lor a fost cea care a dat forță demonstrațiilor ce s-au transformat în revoluții. Zona rurală a regiunilor vestice ale revoluției a fost relativ liniștită, deși sud-vestul Germaniei a văzut mult mai multe răzvrătiri țărănești decât de obicei, dar, în alte părți, teama de revolta țărănească a fost suficient de pronunțată ca să ocupe locul realității ei, deși nimeni n-avea nevoie să-și folosească prea mult imaginația în regiuni ca Italia de Sud, unde țaranii de peste tot au mărșăluit cu steaguri și tobe ca să-și împartă marile latifundii. Dar teama singură era de ajuns ca să concentreze, strașnic, mințile proprietarilor de pământ. Speriată de zvonuri false despre o uriașă răsccoală a șerbilor sub conducerea poetului S. Petöfi (1823-1849), Dieta Maghiară – o adunare cu o majoritate zdrobitoare de moșieri – a votat imediata abolire a șerbiei începând cu 15 martie, dar numai cu câteva zile înainte ca guvernul imperial, căutând să-i izoleze pe revoluționari de baza lor agrară, să decreteze imediata abolire a șerbiei în Galiția, abolirea muncii forțate și a altor obligații feudale în teritoriile cehe. Nu exista nicio îndoială că „ordinea socială” era în pericol.

Acel pericol nu era la fel de pregnant pretutindeni. Țaranii puteau fi – și au fost – cumpărați de către guvernele conservatoare, mai ales acolo unde s-a întâmplat ca marii lor latifundieri sau arendașii și cămătarii care-i exploatau să aparțină unei alte naționalități care s-ar fi putut să fie foarte bine „revoluționară”, poloneză, maghiară sau germană. E puțin probabil ca acele clase de mijloc germane, inclusiv oamenii de afaceri din Renania, aflați într-o ascensiune sigură, să

fie cu disperare îngrijorate de perspectiva imediată a comunismului proletar sau chiar de aceea a puterii proletare, care era de mică importanță, cu excepția celor din Köln (unde Marx și-a stabilit cartierul general) și din Berlin, unde un tipograf comunist, Stefan Born, a organizat o mișcare destul de importantă a clasei muncitoare. Cu toate acestea, așa cum clasele europene mijlocii din anii '840 au crezut că recunosc forma viitoarelor lor probleme sociale în ploaia și fumul din Lancashire, la fel au crezut că recunosc o altă formă a viitorului, în spatele baricadelor din Paris, acel mare anticipator și exportator de revoluții. Iar revoluția din februarie nu numai că a fost înfăptuită de „proletariat”, ci a fost și o revoluție socială conștientă. Obiectivul ei n-a fost doar o republică oarecare, ci „republica democratică și socială”. Liderii ei erau socialiști și comuniști. Guvernul ei provizoriu a inclus, într-adevăr, un muncitor autentic, un mecanic pe nume Albert. Vreme de câteva zile, n-a fost sigur dacă steagul ei trebuia să fie tricolorul sau flamura roșie a răzvrătirii sociale.

Cu excepția situațiilor unde au existat probleme legate de autonomie sau independență națională, opoziția moderată a anilor '840 nici nu voise, nici nu lucrase în mod serios pentru revoluție, și chiar în problema națională moderată preferaseră confruntării negocierea și diplomația. Fără îndoială că ei ar fi preferat mai mult decât atât, dar erau pregătiți să accepte concesiile pe care s-ar putea sprijini în mod rațional toate absolutismele, cu excepția celor mai stupide și încrezătoare în sine, asemenea celui al țarului, aveau să fie silite, mai devreme sau mai târziu, să le recunoască, sau schimbări internaționale care, mai devreme sau mai târziu, era probabil să fie acceptate de către oligarhia „marilor puteri” care decidea în asemenea chestiuni. Împinși în revoluție de forțele săracilor și/sau de exemplul Parisului, ei au încercat, bineînțeles, să întoarcă o situație neașteptat de favorabilă în avantajul lor. Cu toate acestea, ei erau, cu siguranță, în ultimă analiză și, adesea, într-adevăr, de la început, mult mai îngrijorați de pericolul de stânga decât de vechile regimuri. Din momentul în care s-au ridicat baricadele la Paris, toți liberalii democrați (și, după cum observa Cavour, o parte destul de mare dintre radicali) au fost potențial conservatori. Cum opinia moderată trecea, mai mult sau mai puțin rapid, dintr-